

Radovan Vidović
Split

DOPUNE RJEČNIKU POMORSKOGA NAZIVLJA

(s posebnim obzirom na Splitsku regiju)

UDK 800.87.801.1

*Rukopis primljen za tisak 1. ožujka 1993.
Čakavska rič, Split, 1993.*

Ovaj je prilog dopuna u dvojakom smislu:

– uključuje se u projekt istraživanja rječnika splitske regije,* okvira ispitivanja pomorskoga nazivlja;

– istovremeno je dopuna poduzetoga istraživanja pomorskoga nazivlja hrvatske obale Jadrana, kojega je dio *Pomorski rječnik* (Split, 1984).

Kratice najčešće citiranih rječnika (kronološkim redom):

Bo. (G. Boerio: *Dizionario del dialetto veneziano*, 3° edizione aumentata e corretta, Venezia 1867). *ARj* (Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1880–1976); *DM* (*Dizionario di marina medievale e moderno*, Roma, R. accademia d'Italia, 1937); *HC* (*Hrvatska enciklopedija*, Zagreb, 1941); *PE* (*Pomorska enciklopedija* I. izd., sv. I–VIII, Zagreb, 1954; II. izd., sv. I–III, Zagreb 1972–1976). *PR* (R. Vidović: *Pomorski rječnik*, Split, 1984).

AMORĀT pf – zabilježeno u Komiži, znači »baciti u more«, (J. Božanić)¹. *PR amarati*. Nemaju ni Boerio, *DM*, *Ros.*, *Doria*.

* Dio rada kojemu je naslov *Nacrta za dijakronijski pregled splitskoga govora u razdoblju 1880–1941 g. za projekat »Splitska regija od 1880–1941«*, Filozofski fakultet Split (1993). Financira ga Fond znanosti Republike Hrvatske, nosilac mu je Sveučilište u Splitu.

¹ J. Božanić, *Komiške facende*, *Čakavska rič*, Split, 1984, 1-2, str. 207.

ARMĀTA f – u jednome tekstu u rkp. iz god. 1573–1595, u zborniku »Vrtal« Petra Lucića, u značenju 'pomorske flote', – »ka slobodi Zadar od mnoštva velika / i od armate Hvar, mista sfa kolika«.² Boerio, DM.

BATELĀNT m – 1) lučki radnik, 2) prost, prostak neobrazovan čovjek. Boerio ima ponešto drukčije značenje (metafor.) »quel barcaiuolo che voga nei batelli«, DM isto. Rosamani isto, Doria isto (*batelante*).

BRACĒRA f – Terminom se bracera u razdoblju (otprilike) 18, 19. i dvadesetoga stoljeća označuje drveni brod obalne plovidbe dužine trupa 15–17 met., za prijevoz raznorazna tereta, katkada i manjega broja putnika, koji ima jedan jarbol, *baštun*, jedno jedro (koje u dijalektu ima razne nazive: *latinsko, trřva, na trřvu, trřvo, prosta trřva, na mǎcu, bracērsko, na kǎr*), zatim jedan flok, a kao pomoćni pogon obično dva vesla; bracera toga razdoblja je pokrivena (kuvertom) otvorom za *štivu* (bukaportu) i *tanbuć*.

Bracera je kao termin i kao tip broda bila vrlo poznata i proširena i u splitskoj regiji, u hrvatskim i talijanskim izvorima, u raznim dijalektalnim varijantama. U ovome istraživanju posebno nas zanima:

1) kada se kao termin pojavljuje i u kojemu jeziku?

2) što sve zapravo znači, ili je značila; koje su joj funkcije, namjene, tehničke značajke, dimenzije, navigacijska obilježja?

3) razlikuju li se u čemu, te u kojemu razdoblju i na kojem (zemljopisnom) *razdoblju* i *području* bracere mletačkoga područja od onih dalmatinskoga (hrvatskoga)?

4) razlikuje li se pojam bracere na hrvatskom području Jadrana (prije i sada)?

5) koja je moguća etimologija termina *bracera*?

6) što nam kazuje ikonografija?

Prvi put se izraz *bracera* (kao *braziera*) bilježi u tekstu na hrvatskoj obali Jadrana, a u talijanskom jeziku god. 1556. (Filipi, PR, 59). Slijedi zatim više zapisa u kojima se spominje nekoliko puta: 1558. kao *bracera*, 1566. s oznakom »de 24 piè«, tj. dužine 835 cm, pa onda 1566–1567, a za tu se bilježi: »la fregata o' ver bracciera... che detta fregata a buo' saluamento arrivata à Barletta... detta fregata...«, pa opet »... detta fregata... detta fregata... detta fregata.« Ovdje treba zapaziti i napomenuti kako se u tim spisima ne mari za preciznost da se označi o kojemu se tipu ili vrsti broda radi, tako se piše: »... detta naue, nauilio, o' uer vassello...« kao da su sve to sinonimi.^{3a}

U Hektorovićevoj arhivi ima zatim *bracera* zapisana 1571, 1572. god. pa *braciera* i 1577. opet kao *bracera*. Osim u Zadru i Ižu, Filipi spominje (uvijek u talijanskom tekstu) kao *brazziera da luminar* u Salima 1653. Ali najvažnije podatke

² H. Morović, *Sa stranica starih knjiga*, Split, 1968, str. 72.

³ Historijski arhiv Dubrovnik. *Noli e sicutà*, 56, 1, sv. 2-3, 1566–1567, arhiv obitelji Hektorovićevih.

^{3a} Op. cit.

iz toga ranijega razdoblja nalazimo u Novakovoj sakupljenoj i objavljenoj zbirci mletačkih isprava i izvješća.⁴ Kako su te relacije zanimljive za našu temu, citirat ćemo ih nešto opširnije. Prva, koja je najstarija, spominje »brazzere piccole«, jer da se u rijeku Cetinu, kraj Omiša, može ući samo tako malim brodovima (*Commissiones*, 47, IV, 169, relacija A. Giustiniana i O. Valiera, 1576). U relaciji A. Barbara iz 1582. govori se o ninskoj luci kao vrlo plitkoj »perchè ui si potrebbeno tenir brazzere, con le quali infestassero essi lochi«. Sljedeća nas vijest vraća u Split i Jelsu. God. 1590. u jednome se splitskom notarskom spisu na tal. jeziku spominje *bracera*, koja je bila ovih značajki: dužine 20 stopa mletačkih (tj. oko 7 met.) imala je trokrako sidro, četiri rašlje za vesla, provu pokrivenu do jarbola, jednu purlu i kormilo: »... una bracera dal porto del luoco di Ielsa di raggion di me Z. Luca Stanoevich... la detta bracera... lá detta mia barca... una mia bracera in sorta senza remi di pié 20 in circa con il ferro che era sorto (?) con marre tre, forcate quatro et la carena da popa forzata et la prova coperta in fino l' arborata, con una portella... che la barca che hora s' attrova presentata...« (Splitski arhiv). Relacija Benedetta Mora iz 1597–1598. spominje braceru na putu iz Visa u Split: »che gionto... à Lissa..., et uenuto poi con una brazera à Spalato« (*Commissiones*, 48, V, 129). Dalje se opisuju kao gusarske braceri na šest ili osam vesala kojima se gusari, vrlo brze, kojima veslaju i do dvadeset četiri veslača: »Vanno costoro al corso con barche *brazzere* di sei, otto remi, e non piu grande, doue entrano fino a uinti quattro per darsi la muda al'uogare almanco quattro volte, col qual modo, e con l'agilità de Vasselli possono far quanto uiaggio uogliono, e sono per la picciolezza sua facili à nascondersi dredo á un sasso, le possono tirar in terra, affondar, e facilmente leuarsi dagl'occhi di chi li seguita. Hanno alcune barche più grande, ma con esse non escono smpre, e le no sono state leuate alcune, che non così presto possono essere riffatte.« (*Commissiones* 48, V, 280, relacija Nikole Donada, gen. providura mora na Jadranu i u Dalmaciji, pročitana Senatu 2.XII, 1599.).

Slično piše i Donado o braceri s osam vesala, kako je to običaj u (toj) zemlji, da bi se mogle istegnute na kraj, otvorene su pak, tj. nisu pokriveno, nemaju kuverte: »ch'io haueria per molto l'hauer barche picciole in forma di brazzera secondo l'uso del paese di otto remi, è non più; perche le barche presenti per la grandezza sua uogliono porto, como le galee, non si disalborano, non si possono tirar in terra, sono conosciute dall'altre, come sono scoperte, uogliono molta gente à condurle, e si spende assai in mantenerle i suoi apprestamenti, massime de remi, che quattrocento all'anno non bastano. Con le brazzere, e barche picciole si haueria un terzo più numero di barche con l'istessa quantità de huomeni, non sariano conosciute, disalborariano, oni spiaggia le saria porto, e facilmente si potriano tirar in terra.« (*Commissiones*, 48,V,284, relacija Nikole Donada, 2.XII.1599.) Brazzere se spominju i u Šibeniku (*Commissiones*, 49,VI,153, relacija A. Zorzija, 2.XII.1609). Zatim: »Son informato che tutta quella riuiera turcnesca d'Almissa fino à Marcarsca sia piena di brazzere et altre barche con quali e si

⁴ G. Novak, *Commissiones et relationes venetae*, Zagreb, 1964.

⁵ M. Doria, *Grande dizionario del dialetto triestino*, Trieste, 1987.

pesca, e si trasportano robbe e finalmente si rapina.« (*Commisiones*, 49,VI,252, relacija A. Veniera, 1616).

Međutim, u ovoj kronologiji ima i čudnih, nerazjašnjivih pojava: eto npr. u jednom dnevniku, pisanu u Korčuli, o događajima iz druge polovice 17. stoljeća (1688-1689), što ga je objavio V. Ivančević, nabrajaju se brojni brodovi: barka, cimba, feluka, fregadun, fregata, fusta, gajeta, galeota, goleta, galera, galija, galijica, grip, kajić, leut, londra, marsilijana, nava, patač, peota, polandra, peotina, šajka, pink, tartana, tartanela i vašel. Dakle nabrajaju se svi od najmanjega do najvećega – osim braceri! Iako je braceri postojala materijalno, leksički i semantički, tehnički i lingvistički, talijanski i hrvatski.

U prvoj polovici 18. stoljeća (1710-1730) ima u Boki kotorskoj od ukupno 702 broda samo 10 s nazivom braceri, u Dobroti 1724. i 1730. dvije, zatim ih ima u Trogiru od 1740. U tal. stivanskom rukopisu G. Mollera iz 1755. opisuje se *braciera*, ali to je po svemu gajeta: »che la spinge a due remi accomodati alle due estremità di una trave, che attraversa a poppe la braciera stessa.« (PR, Moller, 59). Stulli u Zlarinu navodi (PR, 54) god. 1754. braceri za lov koralja: po dvije iz Murtera, dvije iz Rogoznice, jednu iz Žirja, dvije Drvenika: imale su po 8 ljudi družine, uključivši paruna. Među spisima trogirske obitelji Garagnin, u Splitskom arhivu, ima jedan u kojemu su popisani svi troškovi za gradnju i opremu broda 1760. god., za račun obitelji Garagnin, koji se zove *brazera*. Gradilo se u Trogiru i bio je povjeren protu Anti Koščina. Taj je opis vrlo zanimljiv jer je rijedak po svojoj potpunosti. *Brazera* je bila duga 28 noga (stopâ, tj. oko 9 m i 74 cm), u kolumbi široka 8 (oko 2 met. i 78 cm), visoka 4 noge (oko 1 i 40 met.). Ta je braceri pod zapovjedništvom zapovjednika Ostojića plovila od Trsta do Korčule, a bila je u raznim lukama, Šibeniku (1761), Korčuli, na Braču, u Kvarneru (1767), u Zadru (1768). Osim svega ostaloga čime je sve prilikom gradnje bila opremljena, a što sve detaljno nabraja, tu je: timun, sartije, nova brodska barčica (copano), jarbol, *antennella* (*antivella?* – u orig.; DM ima *antenella* i tumači »antenna piccola, di bastimento piccolo«); dalje se nabraja *brazera* s pajolima, timunom i argolom, *felce* »e suo pagliola di sopia«, tj. tenda za putnike da ih kao kakva kabina brani od nepogoda, potom je bila opskrbljena s tri jarbola (ne kaže se je li koji od njih bio rezervni, vjerojatno jest), zatim jedna barčica (*batello*), pa tri bukaporte (to znači da je kuverta bila pokrivena), jedno jedro za barčicu, na kraju čežola (*chisiola*), kutija za kompas. Dakle, i tako malen brod bio je providen za navigaciju svima nužnim pomagalima. Valja napomenuti da se taj brod svaki put u tome tekstu imenuje jednako kao *brazera* (9 puta, 6 se puta piše kao *brazera*, 3 puta kao *braceri*). Barčica se ne piše jednako, dapače drugim nazivom: *copano*, *batello*, *barca*.

Konačno se navodi u velikom rječniku tršćanskoga govora što ga je 1987. objavio Mario Doria, pod natuknicom kao *brazera*. U Saverienovu rječniku (1769) ne navodi se. Godine 1782. splitska braceri (*braciera*) ima 5 članova posade (izvješće G. Mollera u Archivio di stato u Veneciji. God. 1800-1805. spominje se u Korčuli bokeljska braceri, u tal. tekstu sudskih spisa *braciera* i *brazieri* (PR, 58). Nekako u isto (1805) vrijeme zabilježena je jedna braceri na Braču, s opisom cijele opreme, u tal. se tekstu zove *brazzera* (PR, 60). U poznatome i velikom

Jal-ovu rječniku navodi se kao *brazzera* (1848), ali te natuknice u novome izdanju (1970) nema. Isto je tako poznati Boerijev rječnik mletačkoga narječja, iz 1867, opisuje i navodi kao *brazzera* (PR, 58). Kao *brazera* i *brasiera* donosi je i Pinguentinijev rječnik tršćanskoga govora iz 1969. Baltazar Bogišić zove taj brod *bracijera* god. 1878, u donjem primorju (PR, 56). Zanimljivo je i čudno da braceru uopće ne spominje Akademijin rječnik (1880–1976). U talijanskom Spötttievu rječniku iz 1929. navodi se kao *bracera* (DM, PR 59). T.T. Macan je 1933. god. zabilježio kako je na Mljetu u upotrebi lik *bracjera* (vjeroj. kao bràcjera). A iz Spötttia ga preuzima veliki DM (1937) s. v. *bracera* i *brazzèra*. Pomorska enciklopedija također opširno opisuje *braceru* u I. i II. izdanju (1954, resp. 1972–1976), s pokušajima etimologije.

(PE, PR, 58). U velikome talijanskom etimološkom rječniku kojemu su autori Battisti-Alessio (1968) u pet je svezaka, obrađena i *bracera* kao *bracera*, *braceri* (PR 59). Talijanski je autor Carlo De Negri god. 1974. objavio knjigu »Vele italiane del XIX. secolo«, pa nabrajajući i opisujući talijanske tipove brodova opisuje i braceru.⁶ Rosamani g. 1975. navodi i opisuje nekoliko varijanti u tal. jeziku s raznih lokaliteta: *brasera*, *brasiera*, *brazera*, *brazèra*, *brazera istriana*, *brazera da Comisa*.⁷ Pod natuknicom *bracera* opisana je potom u mojemu »Pomorske rječniku« iz 1984. pa su navedeni do tada poznati (PR) oblici u tal. i hrvatskim izvorima. Dino Memmo je 1985. objavio u Chioggi knjigu u kojoj je spomenuto nešto o tipu broda što se opisuje kao *bracera*. Kao termin se u talijanskim spisima pojavljuje 1556, u spisima koji se odnose na hrvatsko otočje kraj Zadra, *braziera* (PR, 59), zatim redom u tal. arhivskim spisima 1576, 1582, 1590, 1597–1598, 1599, 1609, 1616, 1653, pa 1740, 1754, 1755, 1769, 1782, 1800–1805, 1848, 1867, 1869, 1878 (hrvatski), ostali su ili hrvatski ili talijanski rječnici ili tekstovi koje smo već spomenuli.

U hrvatskom se jeziku pojavljuje u pisanom tekstu 1878. (PR, 56), u liku *bracijera*.

Problemi nastaju kad valja odgovoriti na pitanje što sve taj termin znači, ili točnije što je sve značio, pogotovu zato što u starijim izvorima i nema uvijek potpuna opisa, jer je onome koji je to zapisao, ili kome je pisao to nije bilo potrebno, budući da je znao o kojemu je tipu broda riječ. Tako u starijim zapisima često moramo nagađati (a katkada ne pomaže ni to). Npr. *brazziera da luminar* pogađamo je li to bio brod ili brodica koja je svičarica, i bila je nešto poput današnje gajete. Prva opširnija vijest o brodu koji se zove *bracerom* potječe iz Splitskoga arhiva (1590), ali je porijeklom iz Jelse. Iz navedenoga opisa se dobro vidi kako je to zapravo, po svemu bila barka (gajeta) (PR, 54). *Brazzera* koja se spominje (1597, 1598, i 1599), kao brod od 6-8 vesala, a neke sve do dvadeset četiri, budući da su malene, ne trebaju luke, a mogu se istegnuti na kraj. Po broju vesala, ili pak veslača, ni ti brodovi ne mogu biti braceri u značenju 18. i 19. stoljeća, osim toga nisu pokrivene, pače mogu se po potrebi lako potopiti i tako sakriti. Trebaju mnogo mornara za veslanje, troše mnogo opreme (do 400

⁶ C. De Negri, *Vele italiane del XX secolo*, Milano, 1974, str. 200.

⁷ E. Rosamani, *Vocabolario marinaresco giuliano-dalmata*, Firenze, 1975.

vesala na godinu!), mogu skinuti jarbol,⁸ a zbog plitka gaza svaka im plāža može biti luka, pristan. Ni po ovome opisu taj brod ne može biti zamišljen kao *bracera* 18-20. stoljeća, nego kao tipičan uskočki brod, iako se, kao i onaj brod iz Jelse, zove *bracerom*. *Brazzere* će 1616. biti nazvane u Makarskoj brodovima, i to »piena di brazzere«, od Omiša do Makarske, »ed altre barche«, »con quali si pesca, e si trasportano robbe e finalmente si rapina«. Iako u tome nedostaje detaljnijih opisa, možemo pretpostaviti da se tu radi o manjim barkama koje služe jednako u razne svrhe, one su prvenstveno za prijevoz tereta, kao novije *bracere*, a ono »si rapina« navodi na pomisao kako je riječ o bržemu, pokretnijem brodu, a to kasnije *bracere* na jedra nisu bile. Već smo govorili o trogirskoj braceri Garagninovich iz 1760, za koju smo ustanovili da je, iako skromnih dimenzija, po svojim obilježjima odgovarala opisu *bracere* kakvu poznajemo iz 18. i 19. stoljeća. Ima jedan opis *bracere* s početka 18. stoljeća, s Brača, koji također govori o brodu koji se zove *bracera* (u tal. tekstu *brazzera*) i koji se podudara s današnjim opisom toga broda (PR, 60). Osim ostalih dijelova opreme i detalja tu se nabrajaju: bila je duga 32 stope (nešto više od 11 met.), imala je dalekozor, dva penuna, *spontori* (to su u ven. dvije motke, grede, koje izbijaju iz prove i krme braguca, služe u svrhe manevriranja; DM ima *sponter*, ven. XVI. sec.); tri vesla, bukaporte, opet pet vesala, kaić (*caicchio*), jedra se ne spominju, ali se govori kako je ta *bracera* putovala do Rogoznice (šibenske), Zadra, Rijeke, Umaga, Trogira, Stivana i Splita (PR, 60)⁹.

Već se iz ovoga kratkoga kronološkog pregleda može razaznati kako se od 15-19. stoljeća termin *bracera*, kako u talijanskom tako u hrvatskome, i te kako mijenjao, semantički je pokrивao višeznačno područje. Stoga i te kako ovisi o jeziku (talijanskom ili hrvatskome), zatim o vremenu (16. ili 18. stoljeću) i području (mletačkome, sjevernotalijanskom, ili pak hrvatskom, ili čak dalmatinskome, pa i južnohrvatskom). Dalje, nipošto se ne smije zanemariti kontekst, opis, i to što detaljniji. Sam naziv, termin, ni u talijanskom ni u hrvatskome sam po sebi ne znači mnogo, dapače može zavesti na zabunu i kriv zaključak, u najboljem slučaju na nagađanje. Eto na primjer, jednom se govori »la fregata o'ver bracciera«, a odmah se zatim tri puta isti brod imenuje »fregata« (1566–1567), zatim se 1590. u Splitu *bracerom* zove plovilo koje je po svemu gajeta (danas!). God. 1599. u tal. tekstu se *bracerom* zovu (uskočke) brodice koje da imaju »sei, otto remi«, zatim se opet 1599. *bracerama* zovu »barche piccole in forma di brazzere secondo l'uso del paese di otto remi«, zatim 1755. Moller (1755) zove *bracerama* (*braciera*) brod(ić) koji je po dimenzijama i karakteristikama – gajeta. Ni u Stullijevu opisu zlarinskih *bracera* za lov koralja ne radi se o *bracerama* nego o manjim ili većim gajetama (jer su imale osam ljudi družine). Nije posve jasno kakav je to brod koji se u Korčuli (1800–1805) naziva *bracerom* (*braciera* i *brazier*). Po dužini bi mogla biti *bracera*, ali u ugovoru se spominju tri jarbola (!?), i to srednji i pramčani, osim toga je nakon produženja trebala imati krmu na zrcalo i s podignutim krm-

⁸ G. Novak, op. cit.

⁹ A. Jutrović, *Putovanje duž jadranske obale za francuske okupacije na primjeru 'Colombe' (1806–1813)*, Pomorski zbornik, br. 4, Zagreb, 1966.

nim kasarom (PR, 58). Jal (1848), Boerio (1867) i noviji tal. rječnici DM, opisuju mletačku braceru drugačije nego što je dalmatinska, pa i inače hrvatska jadranska: u prvome redu kao ribarski brod, nepokriven, s dva jarbola, koji se pokreće veslima (a vozi ih šest veslača), te jednim kormilarom (DR, 101). Tako je opisuju i drugi, noviji rječnici, npr. De Negri (1974), Rosamani (1975), Memmo (1985), Doria (1987). Ovdje valja usput spomenuti da u našim starim rječnicima ima i drugih nejasnoća: npr. rukopisni a inače dragocjen Vitezovićev rječnik,¹⁰ u kojemu je iscrpno obrađeno pomorstvo, nastao negdje oko 1706, nema termina *bracera*, iako u njemu ima i manjih brodića, kao npr. *kaić*, *čun*, *batelo*, *gajeta* (za koju kaže »brodica ka ima šest redov vesal«); s druge pak strane nema leuta, koji je veći brod. Leut ne bilježi tek dnevnik pisan u Korčuli, već je zabilježen u Starome Gradu u ostavštini Petra Hektorovića još 1558, i to kao vrlo čest brod, po kojemu se napokon mjerila i borovina – »leut borovine«. Tako ga u toj upotrebi, te inače nalazimo zabilježena kao *lauto* (1558, 1573), *lavuto* (1573) itd.¹¹

Obrađivač u *Pomorskoj enciklopediji* piše, među ostalim, i ovo: »Još u XV. st. neki se tipovi s Brača razlikuju od sličnih brodova na Jadranu i nose uz naziv tipa i oznaku bračana ili bracana« (Petar Mardešić, *Bracera*, PE I. izd., II. izd.) Ni u talijanskim a još manje hrvatskim izvorima nisam naišao na takvu oznaku (»bračana ili bracana«). Već se iz izvora, koje smo naveli od 1558. pa dalje, posebno iz namjene, funkcije, tehničkoga i navigacijskoga opisa, dimenzija, opreme, broja posade itd., vidi da termin *bracera* pokriva veliko i raznovrsno, dijakronijsko, zemljopisno i semantičko polje, još nedovoljno istraženo, od Ancone preko Venecije do Istre, pa dalje Kvarnerom do Dalmacije, sve do južnoga primorja. Ako se zadržimo na izvorima na tal. jeziku, a ti su u većini do polovice 19. stoljeća na cijeloj istočnoj obali Jadrana, onda će najbliže biti istini ako zaključimo kako *bracera* (u raznim morfonološkim varijantama), sve do polovice 17 stoljeća, može značiti neodređen i neodrediv, pa i svaki manji ili srednji brod, često sinonim za barku, i tko zna kakav sve drugi! Tek, kako smo rekli, od polovice 18. imamo pouzdanijih i detaljnijih opisa, na temelju kojih možemo reći da je riječ o brodu kojemu odgovara naziv *bracere*. U jednom vrlo iscrpnom opisu iz Vrbnika na Krku (1902) ima i *barka* i *bracera* (PR, 35-36, 54-55), dapače obrađivač izričito piše: »Vela *barka* (*bracera*) je velika jenu barku i pol do dvi i pol; ona rabi za navigat i deje: va Pul, Terst, Dalmaciju« (potcrtao R. V.).

1) Funkcija: *teret*; 2) dimenzije: 9,74 × 2,78 × 1,40 met.; 3) navigacija: *Trst-Korčula*; 4) pogon: *jedro*; 5) posada: ? 6) argola: *ribola*; 7) barčica (kajić): *copano*, *batello*; baštun: ?; 9) čežola (+ bušula): *chisiola-bossolo*; 10) bitun: ?; 11) bukaporta (e): *bocaporte* 3; 12) feral: *feral*; 13) flok: ?; 14) fogun: *fogon*; 15) grižele; ?; 16) jarbol(i): 3 *arbori*; 17) jarbolet: ?; 18) jedro: *vella di batello*; 19) kasar: ?; 20) kaštil: ?; 21) kavobanda: ?; 22) krožeta: ?; 23) kuverta: ?; 24) mezomariner: ?; 25) pal (bita): ?; 26) penun: ?; 27) purtela: ?; 28) sartije: *sartie*;

¹⁰ P.R. Vitezović (T. Matić), *Vitezovićev »Lexicon latinoillyricum«*, Rad JAZU, knj. 303, Zagreb, 1955.

¹¹ *Arhiv Hektorović*, Stari Grad, Centar JAZU, Dubrovnik, sv. 136, sv. E, sv. F.

29) šujer: ?; 30) štiva: ?; 31) tenda: *tenda*; 32) vesla: 4 *remi*; 33) tanbuć: ?; 34) timun: *timon*; 35) žlica (za salbun): *antenella*.

Istim *terminom* (uz dijalekt. dijakronijske varijante) označavaju se razni funkcionalno-semantički sadržaji:

- 1566 (brod od 8,35 cm);
- 1590 (brod od oko 7 met., provom pokrivenom od jarbola, s 4 rašlje za vesla);
- 1599 – 1616 (sa šest ili osam vesala, bez kuverte);
- 1755 (prema opisu ne može biti drugo nego neki tip gajete).

Opisi iz raznih rječnika 19. i 20. stoljeća pouzdano će nam pokazati razliku između sjevernotalijanske *bracere* i one 18-20. stoljeća istočnojadranskoga tipa na hrvatskoj obali: »Nom d'une petite barque vénitienne qui fait le grand cabotage dans l'Adriatique. Elle va à la voile et à l'aviron. D'ordinaire elle a six rameurs, sous le commandement d'un patron qui tient la barre du gouvernail.«¹² (A. Jal).

»Chiamasi una barca che porta due alberi con vele quadre, e va anche a remi, armata di sei rematori e d' un timoniere, della quale si fa molto uso nella navigazione poco più che costiera del golfo di Venezia.« (Boerio, također DM).

»The *Brazera di Capo d'Istria* is a large broad open boat now little in use, but still used at Capo d'Istria for casting the large seine-nets; with one mast and lateen sail and a flying jib. Burden, 2-3 tons, cost, 200 fl. to 400 fl. (G.L. Faber).¹³

»Bracera: sorta di tartana usata per la pesca colle reti mobili, sopra tutto la negossa.« (DM, Spotti).

»La 'Brazera': scafo di bragozzo, non pontato, di mensioni ridotte; un albero con vela al terzo o, ma più raramente, da trabaccolo, e talvolta asta di fiocco con polacone. A sei remi, ciascuno mosso da un vogatore, e timoniere. Legno da pesca proprio dell' Alto Adriatico.« (C. De Negri).¹⁴

Rosamani nabraja nekoliko tipova po razdoblju, kraju, tehničkim značajkama i svrsi:

- *brasera istriana* (con vele lat. in tela olona; si riferisce a tipo di un secolo fa);
- *brazera*... *brazzera* (barca con colomba senza coperta, fornito d' un piccolo scafo da prora e da poppa, con albero levabile e vela latina (March.);
- *brazéra* ... *brazzèra* (barca a un àlbero, senza *spinton*);
- *brazera istriana* ... con vele lat. in tela olona naturale; si riferisce a tipo di un secolo fa. Se esiste oggi, è a *un albero, con vele al terzo e fiocco*, e serve come barca da carico. Deriva dalla nave oneraria romana... *brazera* tutta aperta, a differenza del *bragozzo*;
- *brazera da Comisa* ... per la pesca a *vòiga* in alto mare, *vela latina e fiocco* ... *ferro de tiguda* con 4 *pate vela*, con *sora e grativo*, *spontier per el floco*;

¹² A. Jal, Glossaire nautique – Répertoire polyglotique de termes de marine anciens et modernes, Paris 1848; Nouveau glossaire nautique, vol. I, II Paris 1970.

¹³ G.L. Faber, *The Fisheries of the Adriatic and the fish thereof*, London, 1883.

¹⁴ C. De Negri, op. cit., str. 200.

– *brazera piranese* con velatura in uso fino alla fine dell' 900. A due alberi (da maistra e tersamin – alb. prodiero), con *vele latine*. (E. Rosamani).¹⁵

»La brazzera, bragozzo di piccole dimensioni non pontato, il cui nome deriva dall'isola dalmata di Brazza, aveva forma piuttosto tozza, con rapporto larghezza: lunghezza: 1:3 ed era nata per la propulsione remica, in quanto dotata di 6 remi azionati da altrettanti vogatori più un timoniere, ma montava anche un albero con vela al terzo (raramente al quarto) e talvolta un'asta di fiocco con polacca. Era una barca da pesca dell'alto Adriatico, tuttavia non molto usata dai nostri pescatori che preferivano il batelucio o il tipo, avanti analoghe prestazioni e armava la stessa velatura. Poteva raggiungere la lunghezza di 14 m.« (D. Memmo).¹⁶

»Brazzera – la barca è di origine Dalmata, e più precisamente proviene dall'isola di Brazza, da qui deriva il suo nome. Si è poi diffusa in tutta l'Istria fino a Trieste. Era utilizzata per i trasporti nelle isole della Dalmazia ed in Istria, spingendosi spesso fino a Venezia, nella zona della laguna e del delta del Po. Raggiungeva lunghezze varianti tra i 10 ed i 14 metri, con un rapporto lunghezza larghezza attorno al 3/1. Ha forme rotonde, carenato, con chiglia ed interamente pontato: in sostanza risulta essere un 'trabacolo' in miniatura. Assumeva forme leggermente differenti a secondo del luogo di costruzione. Brazzera di Capodistria: aveva la prua più affilata e la poppa rotonda. Brazzera Istriana: barca più simile al trabacolo, di cui riportava i caratteristici occhi a prua. Brazzera di Pirano: era detta 'taneco', ed era una semplificazione di quella Istriana, ridotta alle linee essenziali senza rifiniture e fatta con molta economia. Brazzera Dalmata: l'originaria brazzera era elegante nelle forme, rotonda a poppa ed un po' meno a prua. Era munita del caratteristico »beco« diverso a secondo dello squero di costruzione. Le vele della »brazzera« erano sempre bianche. La barca di Capodistria aveva due alberi a prua, molto vicini, armati con vela latina, bompresso fisso e qualche volta un alberetto anche a poppa. La brazzera Istriana aveva un albero munito di vela al quarto ed il bompresso mobile con grande fiocco scorrevole. Il »taneco« Piranese era armato con un albero, munito di vela al terzo, con un piccolo bompresso e relativo fiocco. La Brazzera dalmata aveva anche un albero con vela al terzo e bompresso fisso con fiocco scorrevole. Questa barca sta scomparendo nonostante le buone doti marinare«. (M. Marzari).

Jal je u svome opisu škrt a i neodređen. Nije određen u funkciji čemu brod služi, prijevozu tereta ili ribarenju, ili jednome i drugome? Kazuje da mu je pogon i na jedro i na vesla, kako obično ima šest veslača i da zapovijeda parun koji upravlja kormilom. U Boerievu opisu to je pak »barka« koja ima dva jarbola, »vele quadre«, a pokreće se također i s pomoću vesala, sa šest veslača, njome upravlja timunir. Faber ističe da je to otvoreni brod, dakle bez kuverte, da se sada (1883) malo upotrebljava u Kopru za ribolov šabakom, ima jedan jarbol i flok.

Spotti je određuje kao vrstu tartane koja se upotrebljuje za ribarenje pokretnim mrežama. De Negri je opisuje kao brod koji ima trup poput braguca, i to

¹⁵ E. Rosamani, op. cit., s. v. *brazzera*.

¹⁶ D. Memmo, *Calafati e squeri e barche di Chioggia*, Chioggia, 1985, str. 27.

nepokriven, s jednim jarbolom i jedrom »al terzo«, katkada ima za flok s pulakunom (»polujedrom«)¹⁷. Ima šest veslača, svaki za jednim veslom. Ribarski je brod, karakterističan za Jadran. Rosamani, kao što smo rekli, obuhvata široko područje, od Venecije pa sve do Komiže, pa u njegovu nabranju ima raznih tipova brodova, sve do komiške falkuše! Tu je i nepokrivena bracera s kolumbom, s pomičnim jarbolom i latinskim jedrom, iz pokrajine Marche; zatim istarska bracera s jednim jarbolom, jedrom »al terzo« i flokom, služi kao teretni brod, ali nepokrivena, za razliku od braguca; komiška je bracera zapravo komiška falkuša (ima latinsko jedro i flok); piranska bracera ima dva jedra (ne opisuje se potanje). Memmo pak ističe da se radi o plovilu koje je zapravo braguc malih dimenzija, nepokriven, vozi ga šest veslača, svaki svoje veslo, a kormilar upravlja, ima jedan jarbol s jedrom »al terzo«, katkada i jedan flok, ribarska je to barka iz gornjega Jadrana. Konačno, Marzari opisuje braceru, funkcijski i tehnički, kakvu poznamo iz opisa u 19. stoljeću na istočnoj obali Jadrana, a kakva je plovila od Boke do Trsta.

Da rezimiramo:

– Jal: (vjerojatno) brod namijenjen ribarenju, pogon mu je na jedro i vesla, ima šest veslača i paruna;

– Boerio: brod ima dva jarbola, šest veslača i timunir;

– Faber: bez kuverte (otvoren), za ribarenje, jedan jarbol i flok;

– Spotti: vrsta tartane koja se upotrebljava za ribolov pomičnim mrežama;

– De Negri: nepokriven, jedan jarbol, jedro »al terzo«, flok, šest veslača, ribarski;

– Rosamani: razni tipovi;

– Memmo: nepokriven, ima šest veslača i kormilara, jedan jarbol s jednim »al terzo«, katkada jedan flok, za ribarenje.

Jadranski sjevernotalijanski se brodovi bitno razlikuju od istočnojadranskih:

1) funkcionalno su to prvenstveno ribarski brodovi, dok je istočnojadranska bracera prvenstveno brod za prijevoz tereta;

2) talijanski su na pogon jedrom isto tako kao i na pogon veslima, hrvatski su na pogon prvenstveno jedrom i flokom, a samo iznimno (za velike bonace) na pogon se ispomažu veslima;

3) talijanski su otvoreni, bez kuverte, dok je istočnojadranska hrvatska bracera pokrivena, s bukaportama i tanbućima te samo s po jednim veslom sa svake strane.

Prema takvim bitnim značajkama može se zaključiti da tijekom 18-20. st. to nije ista vrst (tip) broda, iako može imati nekih sličnosti (PR, opis *bracere*, 35-36, 54-56, Vrb. Žic., god. 1902; to je prvi potpun i autentičan opis naše braceru, i to u izvornom čakavskome govoru Vrbnika na Krku).

Konačno se postavlja pitanje: odakle naziv, termin *bracera*, koja je njezina etimologija? Prvi se put tumačenje pojavilo, u liku obične tvrdnje, u Hrvatskoj

¹⁷C. De Negri, op. cit., ib.

enciklopediji. Obrađivač (A.P.) piše da »ime dolazi od našega otoka Brača«. Battisti-Alessio (1968), s.v. *brazzera*, termin izvodi iz lat. *bra(c)chium*, *bracera*, *da braccio*. Naša Pomorska enciklopedija tumači ovako: »Bracera potiče ime od otoka Brača. Još u XV. st. neki se tipovi brodova s Brača razlikuju od sličnih brodova na Jadranu i nose naziv tipa i oznaku bračana ili bracana. U XVI. st. postoji na Jadranu uz bragagnu iz Chioggie i Venecije bračka bragagna. Prvu su naši ribari zvali ćozota, drugu su talijanski ribari iz Chioggie i Venecije zvali brazzera, odakle je poteklo današnje ime bracer« (PR, 56). Memmo u svome djelu o ćozotskim ribarskim brodovima također pristaje uz tezu o bračkom porijeklu termina: »La brazzera... il cui nome deriva dall' isola dalmata di Brazza...«¹⁸ Cortelazzo je, čini se, osporio Battisti-Alessiovu etimologiju, i to odmah od naslova (*La brazzera non ha niente da fare con le braccia*): »Solo un vocabolario azzarda dire, più per dovere che per convinzione, che deriva da *braccio* senza spiegare i motivi di un tanto arditto accostamento, vaevole, semmai, per omonimo veneziano *brazzera* 'barella'. Eppure, è molto probabile che si tratti semplicemente di una barca propria dell'isola dalmata di *Brazza*.«¹⁹ J. Luetić također vjeruje da je taj brod (1566!) dobio naziv po Braču: »Nismo mogli doznati da li je ovo bila bračka fregata, ali smo iz ovog arhivskog podatka doznali da su Dubrovčani već znali za tip broda koji je dobio ime po Braču (ne po Brazza!)«.²⁰ Marzari također pristaje uz bračku tezu »di origine Dalmata, e più precisamente dall'isola di Brazza, da cui deriva anche il suo nome.«²¹ Doria u svome velikome rječniku tršćanskoga govora dopušta ono tumačenje kao što su ga već bili predložili Battisti-Alessio, ali spominje i Cortelazzovo mišljenje. Konačno se na braceru usput osvrnuo i V. Vinja, koji se, spominjući DEI 593, Skoka i Vidovića slaže s etimologijom kakvu su bili predložili Battisti-Alessio.²² Istini za volju valja spomenuti da su samo Battisti-Alessio, Skok, Doria i Vinja istraživali sa sociolingvističke strane, ostali su pak samo prenosili uvriježena mišljenja, tvrdnje i nagađanja.

Ali prije nego se pokuša odgovoriti na pitanje etimologije leksema *bracera*, trebalo bi odgovoriti na neke od ovih problema:

– ako se, u tal. izvorima, zove *galea brazzana* (bračka galija),²³ *galera lesegnana* (hvarska galija, 1692),²⁴ *galea zaratina* (zadarska galija, ona koju je naoružao, opremio Zadar),²⁵ *galea sebezana* (šibenska galija),²⁶ *galea chersana* (creska i

¹⁸ D. Memmo, op. cit., ib.

¹⁹ M. Cortelazzo, *Memoria di parole – dialetto tra vita e letteratura*, ed. Girasole, Ravenna, 1982.

²⁰ J. Luetić, Dio hvarske međunarodne trgovačke mornarice u drugoj polovici XVI. stoljeća, »Dubrovnik«, Dubrovnik, br. 6, 1983, str. 126.

²¹ M. Marzari, op. cit.

²² C. Battisti – G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, vol. V-V, Firenze, 1968, s. v. *brazzera*.

²³ A. Jutronić, *La galea di Brač (Brazza) ed i suoi sopracomiti e galeotti*, Firenze, L. Olschki, 1968, str. 559.

²⁴ Arhiv Hektorović, centar JAZU, Dubrovnik

²⁵ G. Novak, *Commissiones...*, knj. 47, sv. IV, Zagreb, 1964, str. 65.

²⁶ G. Novak, op. cit., str. 71.

osorska *galija*)²⁷, tako imamo *barca gayetana* (Battisti-Alessio, barka iz Gaete), zašto nemamo sa sufiksom na *-era*, kao što je *bracera* (brazzera), ako taj sufiks treba da izriče porijeklo; ako dakle *bracera* znači porijeklo, a »Brača«, »brački tip«, zašto ona nije »*galea brazzera*«, nego – *ana*?

– i na istočnoj obali Jadrana, sve do Venecije, postojao je poseban tip broda *castrera* i *manzera*, oba nazvana prema posebnoj funkciji i namjeni, za koju su kao poseban tip bili ili građeni ili adaptirani (u 18. i 20. st., Silba, Zadar) (PR, 211, 279); vidimo i u ovome slučaju da su brodovi dobijali naziv (*-era*), po funkciji a ne po porijeklu, lokalitetu;

– u opsežnome *Dizionario di marina* (DM) možemo nabrojiti skupinu leksema koji imenuju tipove brodova, raznih tipova i vrsta, a koji se svršuju na sufiks *era*, npr.: *baleniera*, *galera*, *destriera*, *draffinera*, *fisolèra*, *fusiniera* (ipak je zanimljiv podatak što ga objavljuje DM: »Term. sec. XVI). – Gondoletta lunga e stretta, usata da quei di Fusina per traghettare a Venezia«), *fusoliera*, *ganzèra*, *manzèra*, *scalera*, *speronèra*.

BRGICA f – je naziv za istarski ribarski brod u prošlom stoljeću uza zapadnu obalu Istre. Anonimni suradnik zagrebačkoga »Vienca« opisuje ga ovako: »... tumaraju morem loveć ribe, a znadu kadikad ostati i po više dana, te odploviti sve do Dalmacije i dok obala talijanskih. Zanat im je loviti ribe, i dok niese nakrcali punu barčicu, ne vraćaju se kući na počinak. Njihova im je brgica druga kolievka majčina. Spremi se njih u društvu po tri i više, sve sami vedri, omašni ljudine, izgorjelih lica, mrkih obrvica, žilava vrata, te kad se nadaju po kojekakvih znamenih i predsudah, da će biti obilna lova, tad se svojih trbušastih brgicah, vozeć u povodu čamce za uhvaćeni plien, otiskuju u more i razviju šarena jedra. Na jedro običavaju naši primorski i dalmatinski ribari samo kad kane hitati udicom, sdrucavicom i sličnim udičnimi spravami, nu nigda mrežom; jer to vazda biva *na vesla*. Naši pak Istrani naučiše od obližnjih Taliana, osobito Mlečića i Čozata (stanovnika Chiogje) ribati na jedro sa mrežom. Ova je mreža pletena od jakih užeta, ter se poteže po dnu morskom, grabeć putem ne samo svu ribu, nego deruč hranu i uništavajuć sjeme ribe. Ovakovo ribarenje uništuje ribu...«²⁹

BRODNJA f – posebna vrst službe brodom u 18. st., opisuje je Šime Peričić: »Mještani sela Jezera na otoku Murteru izgubili su 1779. imunitet od tlake s brodovima (...), dok je selo Murter moralo davati na raspolaganje šibenskom knezu jedan brod s posadom za potrebe transporta robe i ljudi u grad i hvatanje kriminalaca. Takva se služba hrvatski naziva *brodnjom*.«³⁰

BUNK m – vrst mornarske postelje na parobrodima, oko 1921. god.: »mornari nisu imali posebne kabine, pa su svi spavali u jednoj kabini u kojoj je svaki čovjek

²⁷ G. Novak, op. cit., str. 65.

²⁸ Š. Peričić, *Pomorska privreda trogirskog područja u XVIII. stoljeću*, Zadar, 1978, (bilj.) 216.

²⁹ F., *Vienac*, Zagreb, 1875, str. 326.

³⁰ Š. Peričić, op. cit., bilj. 216.

imao svoju postelju, u pomorskom žargonu nazvanu *bunk*«. Engl. *bunk*, u istom značenju.³¹

FANO m – feral, fenjer, »na njoj, pobre, zlatan fano biše« (sc. na fušti ormanici), Kačić *Razgovor ugodni*, pj. br. 109.

FRIŠKÎN m – (Stivan na Braču), FRIŠKÎNA f – (Split). DM ima dva tumačenja, oba iz Venecije: »Lezzo di pesce guasto (secondo il Boerio e il Piccio), di pesce fresco (secondo il Ninni).« U Splitu i u Stivanu znači samo svježu ribu, npr. »vonja po friškinu«, neće reći »smrdi po friškinu«, ako želi reći da vonja po ribi (svježoj).

GAJĚTA m – Vidjeli smo da su hrvatske gajete bile rasprostranjene od Kotora do Trsta i Venecije, te osobito proširene u srednjoj Dalmaciji. De Negri piše kako su na talijanskoj obali bile ograničene na srednji Jadran, pa je ovako opisuje: »La *gaeta*: quantunque legno di non grande diffusione, limitato al Medio Adriatico, la *gaeta* merita di essere menzionata, per le sue caratteristiche costruttive, che rivelano una particolare funzionalità in rapporto alle attività pescherecce. A copperta parziale, la *gaeta* aveva tre o quattro tramezzi interni per determinare i posti assegnati ai vogatori ed eventualmente per selezionare i pesci. Poppa a cuneo, lunghezza massima circa sei metri, albero con vela latina posto ad un terzo della lunghezza del legno partendo da prua; talvolta asta di fiocco con polacco-ne.«³²

GALIJA f – Zanimljiv opis *galije* nalazimo u uskočkim narodnim pjesmama, i to u pjesmi koja je zabilježena u Luci na otoku Šipanu, galija se ne opisuje stereotipno, nego realistično i detaljno, tako da saznajemo kako su uskočki brodovi (*galije*) bili kamuflirani: »Falio se Senjanine Ivo.../ da će gradit tanahnu galiju / od lakoga driva smokovine / na nju vesla teške bukovine / a arbore od šišljikovine / na nju jedra od svile modrice / da se modri kao sinje more, / da s' u moru poznati ne može /«, *Hrv. nar. pjesme*, IX, Zagreb, 1940, str. 64; *galeota* i *galijica* f – »U flotnom sastavu Svete lige u Lepantskoj bitki sudjelovalo je nekoliko tipova brodova hrvatskih primorskih gradova... Drugi tip našeg ratnog broda bio je *galijica*, i to veća, takozvana *galeotta*, o kojoj se kod nas veoma malo zna. A ta *galijica* je u stvari manja galija sa 16 do 23 klupe sa svake strane broda za smještaj veslača (jedan, dva ili više veslača za jedno veslo, prema potrebi). Na *galijici* su veslači u slučaju potrebe bili ujedno i vojnici (to bi se današnjom terminologijom nazvalo pomorska pješadija), jer su bili posebno naoružani pa su se mogli braniti, ali što je važnije, i kad zatreba i napadati (posebice pri abordaži). *Galijica* je bila duga oko 50 i više stopa, visina pojedine statve i preko 7 stopa, širina u sredini broda od 12, a visina u sredini od 6 stopa. *Galijica* je imala samo jednu čvrstu palubu preko cijelog broda. Dakle, *galijica* je bila slična manjim *galijama*, osim u nekim detaljima-potankostima, ali gotovo iste veličine... Jal tvrdi da se *galijica*, što se tiče oblika i tipa, ne razlikuje od *galije* osim što je *galijica* nešto manja.«³³ Bračka

³¹ J. Splivalo, *Kruh sa sedam kora*, Rijeka, 1966, str. 190.

³² C. De Negri, op. cit., str. 200.

³³ J. Luetić, Tipovi brodova hrvatskih primorskih gradova u Lepantskoj bitki, *Adriatica maritima*, Zadar, 1974, 1, 31.

se galija u 15. st. (1489-1490) zove *triremis*, u kasnijim dokumentima, u 17. st., *galija*, *galea*, *galera* i *sutil galea* (1649), u jednoj ispravi iz polovice 17. st. nalazimo opis iz kojega saznajemo da je imala ukupno 248 člana posade, od toga 200 veslača galiota; iste je godine (1649) bračka galija imala nazočnih članova 245, a nedostajalo ih je 45, tako da je u punome sastavu trebala imati ukupno 292 člana posade.³⁴

Imamo još podataka o nazivima galija u tal. ispravama Hektorovićeve arhiva iz Staroga Grada: god. 1495. galija se zove *galia over fusta* (više puta), s oznakom *Liesena* (Hvar), 1690. *galera lesengnana*, 1699. *galeotta*.

GĀRBA f – (akcentat je vjerojatan), citat je, naime u hrv. čakavskome tekstu. U lat. pisanoj autobiografiji Bartula Kašića (*Missio prima ragusina*) autor opisuje svoje putovanje morem u kasnu jesen god. 1609, negdje blizu Šibenika, kako ih je zadesila oluja i što im se dogodilo, kako su mornari reagirali u hrvatskom (ikavskome) govoru: »Verum enimvero coenae sumpto cibo omnibus circa horam noctis quintam decumbentibus coepit subsolanus nubes cum tonitruis fulminibusque supra navim congregare agitareque, idque manga cum trepidatione omnium, etiam nautarum, qui perterriti fulminum fulgoribus alteri alter aiebat idiomate Ragusino: *Zabij sikiru pod garbu*: sub mâlo infige securim! – ne fulmen mâlum incedat; hanc enim habnet superstitiosam consuetudinem nautae coelo tonante et fulminante, ac si fulmen propter infixam securim contingere non audeat mâlum.«³⁵ U našem PR ne nahodimo leksem *gārba* (vjer. s akc. *gārba*), ali bi po cijelome opisu to trebala biti *kolôna* (*kelovna*, *koluna*, PR), »*kolona* (dio jarbola)... kolona donja od triju česti od kojih je sastavljen cjelokupni jarbol i koji ide od stive do povrh kofe« (PR)«,... deblo velikoga jarbola... (PR),... »dio jarbola...« (PR); tako na čitavu Jadranu. Kasnije je prevladala tal. riječ, dok je, kao što smo vidjeli u Kašića, u njegovih mornara, bila još u upotrebi hrvatska ikavska.

GVARDIJÛLE f pl. – U PR ima podatak da su kao zvijezde zabilježene u Komizi (Deanović); kao »zvijezde koje izlazi na istoku poslije *Šćopih* kao peto po redu u nizu zvijezda noćnog nebeskog sata« (Božanić, Komiža). Boerio također ima, ali zabilježeno pod s.v. *guardia* »*Guardie*, dicono anche i nostri Marinari Veneziani alle tre stelle che sono i più vicine alla stella polare.«

JĀNBOR m – »pogađa san, / imena mi moga, / na janboru rumenu jabuku / sa galije na drugoj galiji«, 17-18. st., Makarsko primorje; »pak oprema od boja demiju: / janbori joj drva čenprezova«, ib.

JAPŔK m – DM ima k tome: »Term. ant. – Africeno, Africino, Africo, Affrico, Affricano. Il vento libeccio che tira dall’Africa. Anche garbino.«

JARBŔLĀC m – U Vinišćima tim metaforičkim terminom zovu bolest »crveni vjetar«, drugdje u srednjoj Dalmaciji *rižipijun* (Split), *rižipija* (Stivan na Braču); *jarbolac* kao naziv za tu bolest ima i Parčić (risipola) zabilježenu u Dalmaciji (rječnik 1868. g. i u novom drugom izdanju 1901).³⁶

A. Jutronić, op. cit., str. 562.

³⁵ M. Vanino, Autobiografija Bartola Kašića za tisak priredio i bilješkama popratio..., *Grada*..., knj. XI, Zagreb, 1940, str. 30.

³⁶ I. Pažanin, Stanovništvo..., *Čakavska rič*, Split, 1, 1988.

JEDRAČ m – U omiškoj Rogoznici, u mjestu Lokva, taj je termin zabilježio u svojim uspomენama pokojni slikar Joko Knežević, i to u značenju broda (jedrenjaka) koji je dobar za jedrenje: »... nabavio brod guc, jedrač kakvog nije bilo u našim krajevima«, *Moja sjećanja*.

JĀDARCE n – U metaforičkome značenju pojavljuje se god. 1621. toponim *Jidarce*, zabilježio ga je P. Petrić u svojim istraživanjima splitske toponimije, on navodi: »iznad sv. Andrije u predjelu zvanom Jidarce (u izvorniku 'sopa Sto Andra luoco nominato Gidarce')³⁷.

KAĀČ i KAJĀČ m – U tehničkome i semantičkom značenju pojavljuje se na našoj obali u tal. zapisu npr. već 1594:

»A Castel nouo si atrouano quatro Caicchi, che sono come fregate longe, che in ogni occasione ui montano sopra 25, et 30 persone, et più per una. Questi mandano fuori del continuo barchete à Malonta, a Cianiza, et luochi circonuicini, et come hanno auiso, che ui capiti uasello, di subito montano sopra essi caicchi, et uanno à far il bottino, ne perdono ad alcuno...« (Novak, *Commissiones* 48 (V), str. 101, Relacija Zuana, Lippomana, rektora i providura Kotora, 1594)³⁸;« u kaiću našli smo Iliju, / al mu bila lebra polomljena. Na brodu nam Ile primijija« 17-18. st., Makarsko primorje, Banović 180.

KARINĀT pf i KARINĀVĀT impf – U čakavsko-ikavskoj varijanti na Hvaru: »popravak trebalo je započeti iz dna, ispod mora; za to je valjalo brod nagnuti, ili po mornarsku rečeno *karinati*. Paron Marko bijaše uoči Gospe od Sela sve potrebno pripremio i privezao gvozdene okove za kamene stupove na obali, poredao užeta i pripremio sisaljku, ako brod bude puštao vodu. Jutros je uranio i čekao da u rasvanuću započne posao. Jedva se razdanilo, iskupilo se po običaju na obali nekoliko mornara i trhonoša. Paron Marko im se obrati: – Ljudi, pomozite mi karinati! – A zašto ne, paron Marine – jedan će od sakupljenih. Zapeše užeta, koja su privezana o križevе jarbola, za okove na obali, i uz običajni povik *eha* počеše ustezati. Nastade škripanje, a brod se polagano naginjaše, dok se je brod isteglo dotle da mu je polovica dna bila van mora. Privezaše užeta. Paron Marin zahvali na pripomaganju, i neki se odmah razidoše. Neki ostadoše još tu, i opaziše na veliku žalost paron Marina, da se je uslijed natezanja *Kralj David* iskrivio, te mu se s natege jarbola sredina više nagnula od krme i prove. Paron Marin se i sam uvjeri o toj nezgodi, ali se utješi da će se naravnati kada ga se bude na drugu stranu *karinalo*. Uistinu to je bio najbolji dokaz, mornarima da je *Kralj David* samo za sjekiru i oganj... Paron Marin uhvati se posla. Iznajprije sve božje jutro do podne na žarkom suncu crpaše sisaljkom more, koje je kroz rasušene bokove prodiralo u nutrinu, i to potraja dulje vremena, dok se smanjilo prodiranje vode. Onda je u puklo podne stao *mucigotom* u desnici strugati i čistiti *svilinu*, školjke i nečist sa dna izvan mora, dok je *šešulom* u lijevoj ruci grabio more i polijevanjem ispirao istruženo...«; »Drugi dan paron Marin okrenu *Kralja Davida* i na drugu stranu ga karinao. Kad su ga naginjali na drugu stranu opet se uspravi, te mu

³⁷ P. Petrić, Čakavska rič, Split, 1981, 1, str. 135.

³⁸ G. Novak, *Commissiones...*, 48, (V), str. 101.

nestade ono malo grbe. Paron Marin slavodobitno to doviknu onima koji su pomogli karinati. Kad je bio gotov s drugom polovicom dna, te se *Kralj David* oslobodio guste sviline i svakojakih školjaka i oštriga i svih parazita što mu se o dno bili prilijepili, nađe *kalafata* da ga iskrpi. Majstor upozori paron Marina da bi trebalo brod istegnuti na škver, ako će s njime da plovi morem. No paron Marin odvrati da on sada nije u stanju to učiniti, već neka zakrpi koliko je za sada najpotrebitije samo da ne teče. Dok je majstor brod amo tamo krpao puneći mu pukotine stupom, pa je onda dlijetom i drvenim alatom dobro nabijao, paron Marin mazaše paklinom. Iza toga je nakatranao konope, jarbole ostrugao i lanenim uljem nauljio. Sve je sam radio, te je kroz malo dana *Kralj David* bio naređen kao starac mladoženja i spreman za putovanje.« Ante Petravić: *Propast Kralja Davida*, JS, 1927, br. 2, str. 48.³⁹

KLOKŪN m – zvao se i *čèp*, *cèp*, imali su ga manji brodovi, od kaića do leuta, također uskočki, radi potapanja; o njima se bilježi ovo, osim što je već u PR: »Svaki je uskočki brod imao na dnu rupu i u njoj čvrsti čep. Uskoci su kojiput potapljali na taj način svoje brodice i u vlastitim pristaništima, kakva su imali na pr. u Planinskom kanalu.« B. Poparić: *Povijest senjskih uskoka*, Zagreb, 1936, 29; »usando barchette, velocissime, minori delle venete«, M. Minucci: *Storia degli usocchi, continuata da fra Paolo Scarpi*, vol. I. e II, Fiume, 1872, 18; opisujući *copul* (laju), tal. anonimni pisac s početka XVII. st. kaže da je to malen jelov monoksil kojim se uskoci u svojim pothvatima ne služe. F. Rački: Prilog za povijest hrvatskih uskoka, *Starine JAZU*, Zagreb, 1877, str. 193-194.⁴⁰

LEUT m – Neke dijalektalne fonomorfološke varijante naveli smo u PR, ali je zanimljivo spomenuti semantičke, funkcijske i tehničke, pogotovu one u tal. jeziku a u našoj upotrebi i u našim izvorima, tj. kada su se naši ljudi služili tal. jezikom. Npr. u već spominjanom arhivu obitelji Hektorović leut se spominje 1558. god.: »lauto di borovina«, »lauto nouo«, »el lauto nuouo ouero un altro di quela portada«, »leutto« (g. 1736) itd.⁴¹ God. 1617, u Trogiru se spominje, »barca grande, detta leuto« za razliku od »barca piccola«.⁴²

MACAVARIJA f – »veliki drveni bat kojim se tuče korka i ruj 'za istuč tukalo je da se jojo dobro ispote i tukalo je dobro marendot jerbo ni tu bilo lako dvizot macavariju ol 5 do 6 kilih tešku povar glove i hrestat po batudi i po uru vrimena'«; »na škoju je macavarija služila za nabivat folke ili za zabit pol«.⁴³ DM ima *sub voce* »*Mazzavarea* (Vez. ant.) sembra che fosse una specie di turafalle. La voce è data del Corazzini.« Veliki i moderni Garzantiev rječnik tal. jezika (1987) opisuje taj termin ovako: »(mar.) tappo o altro dispositivo per chiudere provvisoriamente piccole falle arpetesi nella carena di una nave«, međutim u pom.

³⁹ A. Petravić, *Propast Kralja Davida*, *Jadranska straža*, 1927, br. 2, str. 48.

⁴⁰ F. Rački, Prilog za povijest hrvatskih uskoka, *Starine JAZU*, Zagreb, 1877, str. 193-194.

⁴¹ Arhiv obitelji Hektorović, ib., Centar JAZU, Dubrovnik.

⁴² P. Andreis, *Storia della città di Traù*, Spljet, 1909, str. 231.

⁴³ J. Božanić, *Komiška ribarska epopeja, Čakavska rič*, Split, 1983, br. 1-2, str. 154.

rječniku Chioggie⁴⁴ ima (uz crtež!), a to je pravo značenje, termin »*massa varéa (di notevoli proporzioni)*«, u tome je značenju riječ prenesena i u komiški govor, kao *macavarĳa*.

MIORO (MYOPARO) m – Djelo Vinka Pribojevića, iz 1532, našega hvarskog latinista, preveo je na hrvatski Veljko Gortan god. 1951, u tome djelu ima jedan odlomak koji glasi: »Neque omittendos existimo lembos seu miorones cum caeteris minoribus nauibus ac retibus octuagenarium numerum supracentum apud eos excedentibus (aestiuo duntaxat tempore) piscationibus deputatos...« (str. 96). Prevodilac je *lembos seu miorones* preveo *brze brodove ili bracere određene za ribolov (samo u ljetno doba)*... Bellisario Malaspalli, Splitsanin, preveo je na tal., prijevod je ostao u rukopisu, a navedeni odlomak glasi: »E non penso, che si debbano lasciar indietro le fregate con altri minori legni con le reti, che aprezzo di loro eccedevano il numero di cento ottanta daputati solamente alle pesca gironi della state dall' uso de' quali cauano una grossa somma di danari del pesce che vendono.« (Malaspalliev rkp. tekst ima *miorones*, ne *miparones*, iz orig. tiskana u Veneciji 1532.) Veliki *Totius latinitatis lexicon* ima sub voce *myoparo, onis, m* ovo tumačenje »fusta, fregata, genus navigii forma angusta et oblogna: cujusmodi piratae uti solent. Non soli piratae eo utuntur...«⁴⁵ Čini mi se da je, prema tome, bolje odgovarao prevesti terminom *gajeta* i *leut*, pogotovu što su u našoj upotrebi bili poznati i uobičajeni, i u srednjoj Dalmaciji, prema tome i na Hvaru.

MLADĀCARI n pl – U Stivanu na Braču tim se metaforičkim i pejorativnim izrazom zovu ona *jugà (juga mladĳari)*, proljetna *juga* koja »opale«, oprže mladice u mladih voćaka (PR *krivčina, ukavac; palac, bilojug, suho jugo, pĳalac* itd.).

PALASTRĀNA f – U Stivanu na Braču zabilježio sam (1984) taj poseban naziv za »dùple pajòle na gajèti i lèutu«, međutim u rječnicima nisam našao etimologije (DR).

PĚKJA f – petlja, u Komiži »od jednĳega lûnbula«; »Učĳn na konopù pĚkju a ne űzal«⁴⁶, isto Parčić, isto Brusje.⁴⁷

PILOTĀT pf, PILOTĀVĀT impf – usmjeravati, usmjeriti, savjetovati, upućivati; metaforički, (Komiža, J. Božanić).

PĪRIJA f – doglasalo, za dozivanje na brodovima; riječ je mletačka, ali je ni Boerio ni DM nemaju u tome značenju.

PLĪTANJ m – gen. *plĳtnja*, zabilježeno u Vinišćima, PR ima u tom značenju *gavitel, kavitel* (I. Pažanin).

PONTUN m – širok drven most, daska, za silazak na kraj (kopno, obalu): »S parobroda se na kraj spustismo niz širok drveni most, takozvani *pontun*.«⁴⁸ Ni

⁴⁴ D. Memmo, op. cit., vol. I, str. 55.

⁴⁵ *Totius latinitatis lexicon...*, Patavii, 1830.

⁴⁶ ČDL (pĚkja)

⁴⁷ J. i P. Dulčić, *Rječnik bruškoga govora*, Zagreb, 1985.

⁴⁸ V. Bukovac, *Moj život*, Beograd, 1925, str. 140.

Boerio ni DM nemaju *ponton* u navedenom značenju, iako, osobito DM, imaju brojna druga.

PLÖVIST f coll. – sve ono što pluta morem, također sve ono što morem dopluta na kraj, žalo, obalu; u metaforičkom značenju »on ti je pravi plovist – tj. čovjek nestabilan, nepouzdan, prevrtljiv« u Komiži (zabilježio J. Božanić); *plovutina* (PR), *plovušina* (Brusje).⁴⁹

REBALTADURA f – »preokret vremena; npr. nagli prijelaz od juga na buru«, Komiža (J. Božanić);⁵⁰ Boerio ima: »*rebaltaura*, s.f. *sovversione* o *sovvertimento*; e talora *cangiamento*. Una rebaltaura de siciroco, s' intende sopravvenimento impetuoso del siciroco, cangiamento improvviso del vento, ch' è quanto dire sirocada«. Međutim DM s.v. ribaltare ima samo ovo: »Dicesi d' una nave o imbarcazione, quando per mancanza di stabilità si capovolge.«

RUMBĀJ m – »pod krmom, gdje se drže konopi i tende; tu smo prostoriju zvali rumbaj, a izgledala je kao prava jazbina;«⁵¹ PR ima u drugome značenju: DM ima *rombaglio*, ali također u drugome značenju.

SPI(J)EGĀT pf – u značenju 'razviti zastavu', »ne kalojte jidra ni lantine, / neg spiegojte čarnjene bandire.«⁵² Tal. *spiegare* u istome značenju, DM.

ŠĀJKA f – Kašić Miošić često upotrebljava taj termin u svome *Razgovoru* i u upćemu značenju broda, lađe »koji hvata šajke ormanice«, (pj. 109); »šajka, lađa mala«, (pj. 127); »lanca, šajka brza« (pj. 127); tim se istim epitetom imenuje i kasnije, u 17-18. st., također u Makarskom primorju.

ŠČĀKA f – »Na brodu (sc. *levutu*, op. R.V.) je i *ščaka* ili *špuntut*, komad drveta s kojim se paraje ili okreće brod. Ščakon se tuče po moru da plovuća riba ne biži na kraj vanka iz mriže.« F. Ivanišević: *Poljica*, 223.

TALŪN m – (i *talūn*), velika i jaka motka od oko 3 m »za se leterät od krāja ili od dnā oli od plisca«, (nom. sg. *pličac*), Stivan. DM *tallone*, ali ne u istome značenju.

TRAMUNTĀNA f – u Vinišćima su zabilježeni ovi likovi, i to u metaforičkom značenju, kao nadimci: *Tarmontana*, *Tarmuntana*, *Tramontana*, *Tremuntana*, *Trimontana*, *Trimuntana*.⁵³

*

Uspoređujući sjeverotalijanske brodove s istočnojadranskima, sa hrvatskima, u Istri i Dalmaciji, mogli smo utvrditi nekoliko bitnih razlika. Funkcionalno, talijanski su prvenstveno ribarski brodovi, dok je npr. istočnojadranska bracara prvenstveno brod za prijevoz tereta. Talijanski su na pogon jedrom isto tako kao i na pogon veslima, hrvatski su pak na pogon jedrom i flokom, a samo se iznimno (npr. za velike bonace), ispomažu veslima. Talijanski su otvoreni, bez kuverte, dok je istočnojadranska bracara pokrivena, s bukaportama i tanbućima te samo

⁴⁹ J. i P. Dulčić, op. cit.

⁵⁰ J. Božanić, *Komiška ribarska epopeja*, str. 163.

⁵¹ J. Splivalo, op. cit., str. 101.

⁵² O. Delorko, *Narodne pjesme otoka Hvara*, Split, 1976, str. 180.

⁵³ I. Pažanin, op. cit.

po jednim veslom sa svake strane. Prema takvim bitnim značajkama može se zaključiti da tijekom 18-20. st. to nije ista vrst broda (tip) broda, iako može imati nekih sličnosti. Što se tiče etimologije, ne može se reći što pouzdano, dosadašnja su mišljenja samo nagađanja, pa i ona najčešća da bi korijen, njezin etimon bio u nazivu otoka Brača, da je po njemu prozvana po njegovim stanovnicima. Vjerojatnijima se čine mišljenja nekih novijih etimologa (Skoka, Battisti-Alessia, osobito Vinje). Jedini podatak na koji sam naišao, koji bi govorio u prilog etimologije *Brazza* > *brazzera* bio bi onaj iz DM *Fusina* > *fusiniera*.

Radovan Vidović
Split

A SUPPLEMENT TO THE DICTIONARY OF MARINE TERMINOLOGY
(with Special Regard to the Split Region)

Summary

Comparing the north-Italian vessels with the east-Adriatic, Croatian ones, in Istria and Dalmatia, we could establish some essential differences. Functionally, the Italian ones are, mainly, fishing vessels while the east-Adriatic vessel (»braccera«) is a coastal cargo boat. The Italian ones are both sailing vessels and rowboats. The Croatian ones, on the other hand, are driven by sail and jib, and, only exceptionally, by oars (e.g. in dead calm). The Italian ones are open, with no deck, while the east-Adriatic »braccera« is covered with hatches and small semi-circular boxes (tanbući) leading below deck and with only one oar on each side. These material characteristics make it possible to conclude that during 18th to 20th centuries these were not the same type of vessels, in spite of some similarities. As to the etymology, nothing reliably could be said, the present opinions are only hypotheses, even the most frequent ones that the root of its etymon would be in the name of the island of Brač (Brazza), that it was named after its inhabitants. More probable are the opinions of some present day etymologists (Skot, Battisti-Alessia, and Vinja, above all). The only datum I came across which would speak on behalf of its etymology is *Brazza* > *brazzera* from DM *Fusina* > *fusiniera*.